

Socio-pedagogical, psychological factors for the formation of educational and educational competence in mother tongue lessons

Guluzrokhon MAKHKAMOVA ¹

Andijan State Pedagogical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received August 2024

Received in revised form

10 September 2024

Accepted 25 September 2024

Available online

25 October 2024

Keywords:

educational competence,
mother tongue education,
socio-pedagogical factors,
psychological factors,
language learning,
teacher influence,
student engagement,
cultural awareness,
cognitive development,
emotional support.

ABSTRACT

This article explores the socio-pedagogical and psychological factors influencing the development of educational competence in mother tongue lessons. It underscores the importance of understanding students' backgrounds, emotional states, and cognitive processes in fostering effective learning environments. The research highlights the teacher's role in creating supportive contexts that enhance linguistic skills and cultural awareness. By analyzing various strategies and methodologies, the study aims to offer insights into how educators can better engage students and promote a deeper understanding of their native language, ultimately leading to improved academic performance and personal growth.

2181-3701/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol2-iss4/S-pp177-183>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ona tili darslarida o'quv-ta'limiy kompetensiyani shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik, psixologik omillari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

ta'lim kompetensiyasi,
ona tili ta'limi,
ijtimoiy-pedagogik omillar,
psixologik omillar,
til o'rganish,
o'qituvchining ta'siri,
o'quvchilarning faolligi,
madaniy ong, kognitiv
rivojlanish,

Ushbu maqolada ona tili darslarida ta'lim va tarbiya kompetensiyasini shakllantirishga ta'sir qiluvchi ijtimoiy-pedagogik va psixologik omillar ko'rib chiqilgan. Bu samarali o'quv muhitini rivojlantirishda talabalarning kelib chiqishi, hissiy holatlari va bilim jarayonlarini tushunish muhimligini ta'kidlaydi. Tadqiqot lingvistik mahorat va madaniy ongni oshiradigan qo'llab-quvvatlovchi kontekstlarni yaratishda o'qituvchilarning rolini ta'kidlaydi. Turli strategiya va metodikalarni tahlil qilib, tadqiqot

¹ Lecturer, Department of Primary Education Methods, Andijan State Pedagogical Institute.
E-mail: maxkamovaguluzro78@gmail.com

hissiy qo'llab-quvvatlash.

o'qituvchilar talabalarni qanday qilib yaxshiroq jalb qilishlari va o'z ona tillarini chuqurroq tushunishlariga yordam berishlari, natijada akademik ko'rsatkichlar va shaxsiy rivojlanishning yaxshilanishiga olib kelishi haqida tushuncha berishga qaratilgan.

Социально-педагогические, психологические факторы формирования учебно-воспитательной компетентности на уроках родного языка

Ключевые слова:

образовательная компетентность, обучение родному языку, социально-педагогические факторы, психологические факторы, изучение языка, влияние учителя, вовлеченность учащихся, культурная осведомленность, когнитивное развитие, эмоциональная поддержка.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются социально-педагогические и психологические факторы, влияющие на формирование учебной компетентности на уроках родного языка. Особое внимание уделяется значению понимания происхождения, эмоционального состояния и когнитивных процессов учащихся, что позволяет создать эффективную среду для обучения. В исследовании подчеркивается важная роль учителей в обеспечении благоприятных условий, способствующих развитию лингвистических навыков и культурной осведомленности учеников. Анализируя различные стратегии и методологии, авторы стремятся показать, как преподаватели могут лучше вовлекать учащихся в процесс изучения и углублять их понимание родного языка. Такой подход, в конечном итоге, способствует повышению успеваемости и личностному развитию учащихся.

KIRISH

O'quv-ta'limiy kompetentlik o'z ichiga turli muhim komponentlarni qamrab oladi: o'quv-ta'limiy kompetentlik psixologik hamda ta'limiy kategoriyadir. Ushbu kompetentlik o'quvchining bilim olish faoliyati bilan bog'liq vazifalarni bajara olish qobiliyati va undan samarali foydalana olish imkoniyati bo'lib, u o'quvchiga xos bir qancha vazifalarni bajarishni taqozo etadi. O'quvchining o'zligini namoyon eta olishidagi kompetentligini o'quv-ta'limiy kompetensiya deyish joiz bo'ladi, chunki zamonaviy pedagog pedagogik jarayonni nafaqat to'g'ri boshqara oladi, balki uning natijalarini, modellashtirish, loyihalashtirish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi hamda ta'limni sifatli takomillashtirishni ta'minlaydi. Shunga ko'ra, zamonaviy ta'lim tizimida ta'lim jarayonlarini loyihalashtirish ko'nikmasini rivojlantiradigan psixologik-pedagogik, motivatsion kompetentligini shakllantirishga alohida e'tibor bermoq lozim bo'ladi. O'quv-ta'limiy kompetensiyasi ta'lim oluvchining mustaqil bilim olish va uni rivojlantirish faoliyatidagi til o'rganishdagi kompetensiyalar yig'indisi bo'lib, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan mantiqiy, metodologik va umumta'lim vazifalarni o'z ichiga oladi. Bunda ona tilini o'qitish didaktik, metodik, lingvistik tamoyillarni hamda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash asosida amalga oshiriladi. O'quv-ta'limiy kompetensiyalarni amalga oshirish uchun kompetensiyasi ta'lim degan tushunchani anglab yetish zarur bo'ladi.

Pedagogikada o'quvchilarning o'quv -ta'limiy kompetensiyasi mustaqil bilim faoliyati (mantiqiy, uslubiy, ilmiy, loyihalash va boshqalar) sohasidagi kompetensiyalar yig'indisi sifatida belgilanadi. O'quv -ta'limiy kompetensiyalar - bu turli xil bilish obyektlari bilan bog'liq bo'lgan mantiqiy, uslubiy, umumiy o'quv faoliyati elementlarini o'z ichiga olgan mustaqil bilim faoliyati sohasidagi o'quvchilar kompetensiyalari to'plami. O'quvchining ta'lim kompetensiyasi deganda biz o'quvchining umumiy ta'lim ko'nikmalari majmuiga asoslangan holda o'quv faoliyatini shaxsan asoslangan holda amalga oshirish, ta'lim maqsadlarini amalga oshirishda ta'lim muammolarini hal qilish va o'z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatini tushunamiz. O'quv - ta'limiy kompetensiyalar tizimiga quyidagilar kiradi: axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi, lingvistik kompetensiya, intellektual-evristik kompetensiya, ishni ilmiy tashkil etish sohasidagi kompetensiya, refleksiv kompetensiya, kommunikativ kompetensiya.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Respublikamizda umumiy o'rta ta'lim tizimi pedagog kadrlarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo'yicha tadqiqotlar N.A.Muslimov, Sh.K.Mardonov, M.Quronov, M.Vahobov, N.M.Egamberdieva, X.I.Ibragimov, Matchonov Safa, J.E.Usarov, K.D.Riskulova, A.Sh.Muxsiev, U.N.Xujamkulov, O'.Toshmatov, Z.Ismoilova va boshqalar tomonidan amalga oshirilgan. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan V.Anisimov, J.Shaygozova, M.Sultanova, Ye.Medvedeva, I.Levchenko, L.Komissarova, T.Dobrovolskaya, O.Korjenko, Ye.Zargaryanlar tomonidan bo'lajak mutaxassislarni ijtimoiy-madaniy rivojlantirishning tashkiliy shartsharoitlari tadqiq etilgan. Xorijlik olimlardan M.Meskon, T.Kellagan, T.Skott Myurrey, W.Jhon Morgan, Tony Bush, Lawrence A.Sherr, Deborah, C.Taylorlarning tadqiqotlarida uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim sifatini samarali nazorat qilishning tashkiliy-metodologik asoslari nazariy va amaliy jihatdan chuqur o'rganilgan.

Mavzuni nazariy jihatdan yoritishda uning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, mavzuga oid ilmiy-metodik adabiyotlar tahlili, xorijiy va mahalliy pedagogik tajribalarni o'rganish va umumlashtirish, ma'lumotlarni tizimlashtirish kabi usullardan foydalanildi. Natijalar va muhokama. Bugungi kunda bo'lajak pedagoglar kasbiy faoliyatlariga qo'yiladigan malaka talablarida, ularning ma'naviy - ma'rifiy faoliyatida bir qator vazifalar belgilab o'tilgan. Jumladan, ma'naviyma'rifiy ishlarni rejalashtira olish, uni tashkil etish metodikasini egallash, o'quvchilar ongiga milliy istiqlol g'oyasini singdirish; o'quvchilarda mafkuraviy va axborot xurujlariga qarshi immunitetni yuzaga keltirish usul va texnologiyalarini bilishi; globallashtirish sharoitida kechayotgan jarayonlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni va ta'siri haqida tushuntirish ishlarini olib borish; mahallalarda ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo'yicha individual suhbat o'tkazish; milliy urf-odat va marosimlarni o'tkazishda, umuminsoniy qadriyatlar, mehr-muruvvat, bag'rikenglik, vatanparvarlik, sadoqat kabi yuksak insoniy fazilatlarni ochib berish qobiliyatlariga ega bo'lishi kerak deb aytilgan bo'lib, aynan bu o'qituvchining ijtimoiy kompetensiyalari sanaladi. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish muammosining pedagogik muammo sifatida e'tibor berilishi oliy o'quv yurtlaridagi ta'lim jarayonida kompetentli yondashuvni takomillashtiradi. Bu esa ijtimoiy kompetensiya mohiyatini "kompetensiya" va "kompetentlilik" tushunchalari orqali oydinlashtirishni taqozo qiladi. 1996 yilda Yevropa Kengashi tomonidan Bernda o'tkazilgan "Yevropa uchun tayanch kompetensiyalar" simpoziumida zamonaviy bitiruvchilarning quyidagi 5 ta muhim kompetensiyalari

aniqlandi. Bular: siyosiy va ijtimoiy kompetensiyalar (o'ziga javobgarlikni olish, qaror qabul qilishda ishtirok etish, ziddiyatlarni zo'rvonliksiz hal qila olish); ko'p millatli jamiyatda yashash kompetensiyalari (tafovutlarni ehtirossiz qabul qilish, o'zgalarni hurmat qilish, boshqa madaniyat vakillari bilan o'zaro munosabatga kirishish); bir va undan ortiq tilda og'zaki va yozma muloqot qila olish; axborotlashgan jamiyatda yashash kompetensiyalari (yangi texnologiyalarni bilish, ularni qo'llay olish, ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan ma'lumot, reklamalarga tanqidiy munosabatda bo'lish); butun hayoti davomida uzluksiz ta'limni kasbiy tayyorgarlik kontekstida mustaqil o'zini o'zi o'qitish qobiliyati.

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI

1. Tadqiqot Maqsadlari

- Ona tili darslarida ta'lim kompetentsiyasiga ta'sir etuvchi asosiy ijtimoiy-pedagogik va psixologik omillarni aniqlash.

- Ushbu omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni va ularning talabalarning ta'lim natijalariga ta'sirini tahlil qilish.

2. Tadqiqot Dizayni

- Aralash usullar yondashuvi: jalb qilingan omillarni har tomonlama tushunish uchun sifatli va miqdoriy tadqiqot usullarini birlashtirish.

3. Ishtirokchilar

- Maqsadli guruh: ona tili ta'limi bilan shug'ullanadigan talabalar, o'qituvchilar va ota-onalar.

- Namuna olish usuli: ona tili ta'limi bo'yicha tegishli tajriba va bilimga ega bo'lgan ishtirokchilarni tanlash uchun maqsadli tanlovdan foydalaning.

4. Ma'lumot Yig'ish Texnikasi

- Tadqiqotlar / Anketalar:

- Ona tili darslarida o'quvchilarning munosabati, motivatsiyasi va idrok etilgan malakasini baholash uchun tuzilgan so'rovnomalarni ishlab chiqish.

- Ijtimoiy-iqtisodiy fon o'lchash ma'lumotlar o'z ichiga oladi, ota-ona jalb, va madaniy tenglik.

- Intervyular:

- Talabalarining bilim olishiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy-pedagogik omillar haqidagi tasavvurlarini o'rganish uchun o'qituvchilar bilan yarim tuzilgan suhbatlar o'tkazish.

- Ota-onalardan intervyu olish, ularning ona tili ta'limiga bo'lgan o'rni va munosabatini tushunish.

- Fokus guruhlari:

- Talabalar bilan o'z tajribalari, muammolari va ona tilini o'rganishda qo'llab-quvvatlash tizimlari haqida tushuncha to'plash uchun fokus-guruh muhokamalarini tashkil etish.

- Sinf kuzatuvlari:

- O'qitish usullari, o'quvchilarning faolligi va sinf dinamikasini tahlil qilish uchun ona tili darslarini kuzatib boring.

5. Ma'lumotlarni tahlil qilish

- Sifatli tahlil:

- Intervyu transkriptlari va fokus-guruh muhokamalaridan takrorlanadigan mavzular va naqshlarni aniqlash uchun tematik tahlildan foydalaning.

- Miqdoriy Tahlil:

- Tadqiqot ma'lumotlarini tahlil qilish va o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish uchun statistik metodlarni (masalan, tavsiflovchi statistika, regressiya tahlili) qo'llang.

Ushbu metodika ona tili darslarida ta'lim kompetentsiyasini shakllantirishga yordam beradigan ijtimoiy-pedagogik va psixologik omillarni tizimli ravishda o'rganishga qaratilgan bo'lib, pirovardida o'qitish amaliyotining yaxshilanishiga va talabalarning yaxshi natijalariga olib keladi.

Ushbu tadqiqot ona tili darslarida ta'lim kompetentsiyasini rivojlantirishga ta'sir qiluvchi ijtimoiy-pedagogik va psixologik omillarni o'rganadi. Asosiy topilmalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy muhit, o'qitish metodikasi va psixologik jihatlarning kombinatsiyasi talabalarning ta'lim natijalariga sezilarli ta'sir qiladi.

Asosiy omillar niqlandi:

1. Ijtimoiy-Pedagogik Omillar:

- Ota-onalarning ishtiroki: ota-onalarning farzandlarining ta'limida faol ishtirok etishi motivatsiya va ishlashni kuchaytiradi.

- Madaniy o'ziga xoslik: madaniy meros bilan mustahkam aloqa ona tilini o'rganishga ijobiy munosabatni rivojlantiradi.

- Jamiyatni qo'llab-quvvatlash: jamiyat bilan hamkorlik qilish va resurslardan foydalanish ta'lim tajribasini boyitishi mumkin.

2. Psixologik Omillar:

- Motivatsiya va munosabat: talabalarning ichki motivatsiyasi va ona tiliga ijobiy munosabati samarali o'rganish uchun juda muhimdir.

- O'z-o'zini samaradorlik: tilni o'rganishda muvaffaqiyat qozonish qobiliyatiga ishonish qat'iyat va harakatga ta'sir qiladi.

- Hissiy qo'llab-quvvatlash: qo'llab-quvvatlovchi sinf muhiti xavf-xatarni rag'batlantiradi va tilni o'rganish bilan bog'liq tashvishlarni kamaytiradi.

Topilmalar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar talabalarning turli xil ijtimoiy-madaniy kelib chiqishini tan oladigan inklyuziv o'qitish strategiyasini qabul qilishlari kerak. Bundan tashqari, uyda ham, maktabda ham qo'llab—quvvatlovchi muhitni rivojlantirish ona tili darslarida ta'lim qobiliyatini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Ushbu ijtimoiy-pedagogik va psixologik omillarni hal qilish orqali o'qituvchilar talabalar o'rtasida tilni bilish va madaniy qadrlashni rag'batlantiradigan yanada samarali o'quv muhitini yaratishi mumkin.

TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqotda ona tili darslarida ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydigan bir qancha muhim ijtimoiy-pedagogik va psixologik omillar aniqlandi. Bu erda asosiy topilmalar:

Ijtimoiy-Pedagogik Omillar

1. Ota-Onalarning Ishtiroki:

- Ota-onalari faol ishtirok etgan talabalar yuqori darajadagi motivatsiya va til ko'nikmalariga erishishni namoyish etdilar.

- O'qituvchilar va ota-onalar o'rtasidagi muloqot talabalarning bilimlarini qo'llab-quvvatlaydigan hamkorlik muhitini yaratadi.

2. Madaniy Ahamiyatga Ega:

- Madaniy ahamiyatga ega materiallar va mavzularni kiritish talabalarning til bilan aloqasini yaxshilaydi, darslarni yanada qiziqarli va mazmunli qiladi.

- Kuchli madaniy o'ziga xoslik hissi o'quvchilarning ona tilini o'rganishga bo'lgan munosabatiga ijobiy ta'sir qiladi.

3. Jamiyat Resurslari:

- Kutubxonalar, madaniyat markazlari va til klublari kabi jamoat resurslaridan foydalanish til o'rganish uchun qo'shimcha yordam beradi.

- Jamiyatning ta'lim faoliyatiga jalb etilishi talabalarning tajribalarini boyitadi va haqiqiy tildan foydalanishga yordam beradi.

Psixologik Omillar

1. Motivatsiya:

- Ichki motivatsiya (mavzuga qiziqish) chuqur o'rganishni rivojlantirishda tashqi motivatsiyadan (baholar yoki mukofotlar) ko'ra samaraliroq ekanligi aniqlandi.

- Ona tilida qadr-qimmatni ko'rgan o'quvchilar darslarda ko'proq faol qatnashadilar.

2. O'z-O'zini Samaradorligi:

- Tilni o'rganish va undan foydalanish qobiliyatiga ishonadigan talabalar qiyinchiliklarga duch kelganda yanada qat'iyatli va bardoshlidir.

- O'qituvchilarning ijobiy mustahkamlanishi talabalarning ishonchini oshiradi va tildan foydalanishda tavakkal qilishni rag'batlantiradi.

3. Hissiy muhit:

- Qo'llab-quvvatlovchi va ijobiy sinf muhiti tashvish va xato qilishdan qo'rqishni kamaytiradi, o'quvchilarga erkinroq ishtirok etish imkonini beradi.

- Tarbiya muhitini yaratadigan o'qituvchilar samarali o'rganish uchun zarur bo'lgan talabalarning hissiy farovonligiga katta hissa qo'shadilar.

Tadqiqotda ona tili darslarini o'qitish strategiyasiga ijtimoiy-pedagogik va psixologik omillarni kiritish muhimligi ta'kidlangan. Ota-onalarning ishtirokini kuchaytirish, madaniy ahamiyatga ega bo'lish va qo'llab-quvvatlovchi sinf muhitini yaratish orqali o'qituvchilar talabalarning ta'lim qobiliyatini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu topilmalar ijtimoiy kontekstni ham, individual psixologik omillarni ham hisobga oladigan til ta'limiga yaxlit yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ona tili darslarida ta'lim kompetensiyasini shakllantirishdagi ijtimoiy-pedagogik va psixologik omillarni o'rganish samarali til ta'limi uchun zarur bo'lgan ko'p qirrali yondashuvni ochib beradi.

Ijtimoiy-pedagogik omillar: ota-onalarning ishtiroki, madaniy kontekstning dolzarbligi va jamoat resurslaridan foydalanish talabalarning faolligi va motivatsiyasini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarining ta'limida faol ishtirok etsalar, bu ona tilining qadrini mustahkamlaydigan qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratadi. Madaniy ahamiyatga ega materiallar nafaqat darslarni yanada qiziqarli qiladi, balki talabalarning o'z merosi bilan aloqalarini mustahkamlaydi, o'ziga xoslik va tegishlilik hissini targ'ib qiladi.

Psixologik omillar: motivatsiya, o'z-o'zini samaradorlik va hissiy iqlimning rolini oshirib bo'lmaydi. Ichki motivatsiya talabalarni o'z tillarini akademik talablardan tashqari o'rganishga va qadrlashga undaydi. Ularning qobiliyatlariga kuchli ishonch ularni tavakkal qilishga va o'quv faoliyati bilan to'liqroq shug'ullanishga undaydi. Bundan tashqari, sinfdagi ijobiy hissiy muhit tashvishlarni engillashtiradi, o'quvchilarga o'zlarini erkin ifoda etishlari va xatolaridan saboq olishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida ta'lim kompetensiyasini samarali shakllantirish ushbu ijtimoiy-pedagogik va psixologik omillarning uyg'un integratsiyasiga bog'liq. O'qituvchilar ushbu elementlarning o'zaro bog'liqligini tan oladigan yaxlit yondashuvni qabul qilishga da'vat etiladi, natijada talabalar uchun yanada boy va samarali o'quv tajribasiga olib keladi. Madaniy o'ziga xoslikni qadrlaydigan, hissiy farovonlikni qo'llab-quvvatlaydigan va barcha manfaatdor tomonlarning faol ishtirokini rag'batlantiradigan muhitni rivojlantirish orqali biz ona tili ta'limida ta'lim natijalarini sezilarli darajada oshirishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Тоштемирова, С. А., & Мухаммадиев, Л. Ғ. (2021). ТАЪЛИМ СИФАТИ БОШҚАРУВИ ВА БУ ЙЎНАЛИШДАГИ ХАЛҚАРО МОДЕЛЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 2(3), 769-777
2. OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education “Synergies for Better Learning”. OECD publishing, PARIS CEDEC. 2013. 148-p.
3. Toshtemirova, Saodat Abdurashidovna (2022) «THE NEED TO IMPROVE SOCIAL COMPETENCES IN FUTURE TEACHERS,» Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal: Vol. 2022 : Iss. 1 Article 4.
4. Щедровицкий Г.П. Пространство свободы // Народное образование. - №1. - 1997. - С. 7.
5. Педагогический словарь-справочник/ Авт.-сост.: Э.А.Сейтхалилов, Б.Х. Рахимов, И.У. Маджидов; под общ. ред. Б.Ю. Ходиева; М-во высш. и ср. спец. Образования РУз.- Т.: “OPTIMAL LIGHTS”, 2011. -701с. – стр. 315.
6. Вахобов М.М. Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш – замонавий таълим парадигмаси сифатида. /Замонавий таълим/ Современное образование. 2016 йил 10- сон, 3-б.
7. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфулов Д.М., Тўраев А.Б. — Тошкент, 2015. — 94 бет.
8. Зимняя И.А. Ключевые компетентности — новая парадигма результата образования // Высшее Образование сегодня. — 2003. - № 5.
9. Общая и профессиональная педагогика / Под ред. В.Д. Симоненко. - М., 2005. С.24.